

A néprajztanítás gondjairól

A pedagógusképzésben időszerű, sürgető feladat lett a néprajz szakos tanárok képzése. A 2001. szeptember 1-től bevezetésre kerülő kerettanterv szerint oktatható honismeret-néprajz tantárgyhoz ma nincsenek néprajztanári képesítésű oktatók, akik a kor és a tudomány színvonalán az általános iskolában a tantárgyat országszerte tanítani tudnák. Ebből következően egyre sürgetőbb feladat megteremteni azt a feltételrendszert, amelyben néprajztanári képesítést lehet szerezni. A nyilvánvaló gond több alkalommal megfogalmazódott, de az Oktatási Minisztérium 2000. december 31-ig nem adott ki engedélyt néprajztanár-képzésre. Egyes főiskolák továbbképzési formában igyekeznek a helyzeten segíteni.

A néprajztudomány a 19. században kialakult, relatíve „új” tudományokhoz tartozik. Iskolai tantárgyként való oktatásának igénye először 1918-ban fogalmazódott meg konkrétan a Néprajzi Társaság előterjesztésében. Az iskolai reform a két világháború közti időszakban elmaradt, új tantárgyak bevezetése egy-egy reál tárgy esetében sikerült. A közművelődés jeles képviselői újból és újból sürgették a népi kultúra tanításának megkezdését különböző iskolatípusokban, különböző indokokkal. Számtottévő eredmények születtek, amelyek közül néhány mindmáig érvényes és a hatásuk is kimutatható. Az 1934. évi XI tc. alapján készült el az a tanterv, amelyben megjelent a néprajz tantárgyként. Oktatását a „Földrajz, néprajz” elnevezésű tankönyv példázta. A tankönyv elsősorban a néprajzi csoportok, táji tagolódások bemutatására vállalkozott, amellet a népművészet táji differenciálódását szemléltette. A harmincas években egyértelművé lett, hogy a latin mintára kialakított poroszos tantárgyrend nem felel meg a Klebelsberg-féle oktatáspolitikának, ezért törekedtek a magyar népi kultúra alapvető kérdéseinek ismertetésére a lehető legszélesebb körben, mindenekelőtt a polgári iskolákban, a 10–14 éves tanulók körében. A szellemi élet képviselői közül Ádám Jenő, Fülep Lajos, Kós Károly javasolta, hogy a tömegek által ismert, de lassan feledésbe menő népi kultúra egyes részleteit tanítsák az iskolákban. A rajztanárok programjában ez szerepelt: „a magyar népies díszítőformák legyenek a növendékek első szellemi táplálékai”. A hagyományra alapozott oktatás igényét fogalmazta meg Fülep Lajos: „a gyermeknevelés egyszerű, természetes és eredményes, ha azt adjuk és kínáljuk, ami az ő világukhoz közel áll, lelkükben benne van. Ott kell kezdeni, ahol a művészet még játék.”

A néprajztanítás igénye egybeesett a magyar kultúra oktatásának átalakítására vonatkozó egyéb törekvésekkel. A nyelvészetben a magyar nyelv életrajzát a dialektológia felől kezdték megközelíteni, és elindult a táji sajtáságok rendszeres áttekintése. Az építészeti stúdiomoknál magyar építészeti és díszítő stílusokat mutattak be és a kultúra nemzeti arculatának kifejezésére törekedtek Kós Károly tanítványai. Györfly István a tudományegyetem professzoraként a néprajzoktatásról szólva a nemzeti sajtáság megismerését, az emberekhez természetesen közel álló tények tudományos szintre emelését állította feladatként. Az alapokat az alsóbb iskolákban kell megteremteni: „az iskolában azt kell keresni, ami a gyermek lelkéhez közel áll”. Györfly István ma is aktuális, programadó esszéjében meggyőzően kifejette, hogy a népi kultúrában benne foglaltatik az emberi műveltség minden alapvető kérdése, a világlátástól az építkezési szokásokig. A kü-

lönböző tantárgyakat erre alapozva eredményesen lehet oktatni, és a népi kultúra ismeretére alapozva meg lehet érteni más népek hagyományát, sőt annak alapján a modern tudományos eredmények is könnyen továbbfejleszthetők.

A néprajzoktatás iránti igényt látva több területen készültek iskolai segédkönyvek, oktatási anyagok. Ezek között máig hasznosítható Ádám Jenő és *Kodály Zoltán* „101 magyar népdal” című füzeté. Népszerű volt *Haáz Ferenc* magyar ornamentikáról szóló könyve és *Muharay Elemér*nek a népballadák előadására, színpadra vitelére tett javaslata. Széles körben ismerték *Palotay Gertrud* rövid összefoglalását a népviseletről. A kezdeményezések és igények ellenére a néprajz nem lett kötelező iskolai tananyag. A háború után az úgynevezett szocialista iskolarendszer sem hozott változást ezen a téren. Később sem került iskolai tananyagba a néprajz, pedig 1947-ben *Keresztury Dezső*, 1948-ban *Orutay Gyula* tett erre javaslatot. A néprajztudomány továbbra is megmaradt a tudományegyetemek keretében. Az egyetlen számottevő eredményt Kodály Zoltán érte el:

a Zeneakadémián népzene szakot indított 1951-ben, de ez is csak egyetlen évfolyamra vonatkozott.

A tanulók tájféldrajzi tájékozottsága nem alakul ki 10 éves korig. Földrajzi ismeretek nélkül a táji csoportok jellegzetességeinek megtanulása csupán lexikális ismeret. A történeti változások következtében keletkezett népcsoportok meglete érthetetlen a történelmi folyamatok rendszere nélkül. A történelem tanítása nincs szinkronban a néprajzi képzéssel. A néprajzoktatásnak ez az igényes tematikája művelődéstörténeti, földrajzi, történeti összefüggések tanítása után indokolt. A kerettantervbe iktatott honismeret-néprajz tantárgyleírásban megjelölt hatalmas témakör oktatása így problematikus.

Először 2000-ben iktatta a kerettanterv a néprajzot a közoktatási tantárgyak közé, honismeret-néprajz címen. 1995-ben a Nemzeti Alaptanterv követelményrendszerében világosan meghatározott szerepet kapott a néprajz, a tíz fő műveltségi terület valamelyikéhez kapcsolva. A NAT a korábbi gyakorlatot foglalta rendszerbe, amely a hetvenes évek óta ismert volt az általános iskolákban. Három példát említek.

Az anyanyelv és irodalom oktatására vonatkozóan ez olvasható: „művek a magyar népköltészetből, európai népköltészetből, különös tekintettel a Kárpát-medence népeire, hazai nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájára.” Ez azt jelentette, hogy bármilyen mesét, mondát, találós kérdést, népdalt stb. lehetett tanítani első osztálytól a tizedikig olyan kontextusban, amilyenben a tanár ezt jónak látta.

Az ember- és társadalomismeret műveltségi terület leírásában szerepel javaslat a tradicionális gazdálkodás, életmód egyes kérdéseinek tanítására: gyűjtögetés, halászat, vadászat, állattartás, földművelés, kézműves-ség, népi táplálkozás, viseletek, lakóhelyi hagyományok, népművészet – az általános iskola 1–6. osztályában bármikor. Az életvitel témakörhöz utalva (élet a családban, szabadidős foglalkozás, ünneplés) a társadalmi rendszerek kapcsán van szó a családszervezetről, a vallási ünnepekről és egyéb jellegzetesen néprajzi témakörökről. A nagy témakörök felsorolása azonban értelmezhetetlen lista azoknak, akiknek nincs néprajzi felkészültségük, ők észre sem veszik a tantervi célkitűzés lehetőségeit, nyitottságát.

A művészetekre vonatkozó részben – mely kiterjed az ének-zene, tánc, dráma, vizuális kultúra, mozgóképkultúra, médiaismeret témakörökre – szerepel „A hagyomány játéka és táncai” (sic), az 1–4. és 5–6. osztályt említve, egyúttal így jelezve, hogy lám, nem hagyták ki a néprajzot.

Az előzmények után úgy fest, jelentős lépés a kerettanterv 5–6. osztályokra koncentráló néprajzoktatási elképzelése, még akkor is, ha a két változat egyike sem illeszkedik a kor-

osztály általános tudásszintjéhez, egyéb tantárgyhoz, az iskolában megszerezhető ismeretekhez. A kerettanterv honismeret-néprajz vonatkozású részének a) változata átgondolt, világos javaslat, két éves keretben közvetíthető néprajzi alapvetés akkor, ha a 10 éveseknek van kellő tájékozottságuk arról, hogy mit jelentenek a gazdálkodási formák a paraszti polgári társadalmakban, és tudják, milyen építkezési módzatok, művészeti stílusok, társadalmi fejlődés által megszabott fejlődési irányok közé kell illeszteni a magyar anyagot. A megengedett évi 18 óra (heti 0,5 óra, vagyis körülbelül 20 perc) az alapismeretek elsajátításához nem biztosít elegendő időt. A nagy léptékű terv a többi tantárgytól független, és az új ismeretek oktatása, rendszerezése nincs megalapozva. A kerettanterv b) változata szintén az általános iskola 5–6. osztályára vonatkozik, és elsősorban a néprajzi csoportok, történeti-táji tagolódások témakörét öleli fel, a hazai nemzetiségek, illetve a határon túli magyarok hagyományos kultúráját mutatja be. A néprajzi ismeretek egyik alapvető sajátossága a különbségek felismerése, regisztrálása, meghatározása és tudatosítása. A tantárgy bemutatása nagyon helyesen a különbségekre teszi a hangsúlyt, amelyek a nyelvben, szokásokban, tárgyokban, formákban, díszítményekben, művészeti jelenségekben manifesztálódnak. A különbségek észleléséhez szükséges tudást az 1–4. osztály anyaga nem teremti meg. A tanulók tájféldrajzi tájékozottsága nem alakul ki 10 éves korig. Földrajzi ismeretek nélkül a táji csoportok jellegzetességeinek megtanulása csupán lexikális ismeret. A történeti változások következtében keletkezett népcsoportok meglelte érthetetlen a történelmi folyamatok rendszere nélkül. A történelem tanítása nincs szinkronban a néprajzi képzéssel. A néprajzoktatásnak ez az igényes tematikája művelődéstörténeti, földrajzi, történeti összefüggések tanítása után indokolt. A kerettantervbe iktatott honismeret-néprajz tantárgyleírásban megjelölt hatalmas témakör oktatása így problematikus. Előzmények nélkül kerül az ötödik osztályosok elé a néprajz eredményeinek ismertetése. A gondokat fokozza, hogy nincsenek olyan általános iskolai tanárok, akik az elvárásnak megfelelően, akik megismerhették volna a néprajztanítás komplex módszereit.

Néprajzoktatás az egyetemeken

A néprajz tudományos diszciplínaként egyetemen oktatott tantárgy. A filológia, társadalomtudomány területén széles tantárgy-választékkal rendelkező egyetemek hoztak létre néprajz szakot Magyarországon először 1929-ben Szegeden, majd 1934-ben Budapesten, 1940-ben Kolozsváron és 1949-ben Debrecenben. A néprajztudomány területén különböző diplomákat lehet szerezni etnográfus, néprajzkutató, muzeológus, kulturális antropológus elnevezéssel. Néprajzi tanszékek működnek Budapesten az ELTE-n (európai etnológia, folklór, kulturális antropológia), a pécsi, a szegedi, a debreceni tudományegyetemen, Miskolcon a Bölcsészettudományi Karon. Az egyetemek célja a tudományos felkészítés és a minél szélesebb körű szaktárgyi ismeretek elmélyítése. Éppen ezért az egyetemi stúdiumok a tudományos munkára készítik fel a hallgatókat, és csak ezrelékben fejezhető ki azok száma, akikből szakoktató lesz. Mindegyik egyetemnek saját arculata van, amely az oktatási rendből, programokból, szakdolgozatok eredményeiből válik fölismerhetővé. Leegyszerűsítve a sok évtizedes tevékenységet elmondhatjuk, hogy a szaktudomány legszélesebb képzése a három budapesti tanszéken folyik, a debreceni egyetem néprajztudományi képzése az új gyűjtések feldolgozásával ért el kiváló eredményeket, a táji tagolódást, a szomszéd népekkel közös, illetve eltérő hagyományos kultúrát konkretizálva tárgyalta és azokat az új sorozatokban bemutatta. Szegeden a néprajzi tanszék újjáformálása után a vallási néprajz kapott hangsúlyt, Pécsen a mentalitástörténet lett jelentős, míg Miskolcon a muzeológia szakirányú programja vált meghatározóvá az alapismeretek elsajátításán túl. A tudósképzés jellemzője egyrészt a kutatási eredmények minél szélesebb körű oktatása és ezzel egyidejűen az adott egyetemen dolgozó kutatók eredményeinek közzététele, harmadjára a nemzetközi irányzatokban való tájékozódás. A

néprajzkutatók képzésének gondjai a szakemberek előtt ismertek, erről sokkal több cikk született, mint a néprajztanár képzésének lehetőségéről, perspektívájáról.

Az 1990 után létesített, újjászervezett, bölcsészkarral rendelkező egyetemeken van néprajzoktatás. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen finnugor tanszéken finnugor néprajzot, magyar tanszéken bevezetés a magyar folklórba című tantárgyat oktatnak. A Károli Gáspár Református Egyetemen a történeti néprajz témaköréhez tartozó előadásokat tartanak, az Evangélikus Hittudományi Főiskolán az ünnepi szokások és vallási hagyományok tantárgya került a tananyagba. A sor folytatható, de meg kell jegyezni, hogy a mobilis tantárgyrend sok változatra ad lehetőséget, amelyről rendszeres áttekintés nem készült.

Fentiekből jól látható, hogy az egyetemi néprajzi képzés sehol sem találkozik a közoktatás programjával. Amennyiben a Nemzeti Alaptanterv vagy a 2000-ben meghirdetett kerettanterv lesz az oktatás alapja, úgy az egyetemeken a néprajzi, antropológiai, etnológiai ismereteket az alsó és középfokú oktatási igények figyelembevételével kell tanítani, vagy legalább tekintettel kell lenni a tudomány eredményeinek hasznosítására vonatkozó igényekre.

Néprajzoktatás a főiskolákon

A népi kultúra iránti társadalmi igény hatására, a felsőoktatásban biztosított szabadság keretei között a néprajz oktatása a főiskolákon sok helyen megkezdődött. E téren élen jártak a pedagógusképzők. A néprajztudomány, folklór, antropológia, etnológia eredményeinek oktatására minden tanárképzőben több-kevesebb óraszámban sor került. Összegző áttekintés nem áll rendelkezésünkre, csak empirikus tapasztalatokból tudjuk, hogy Budapest, Jászberény, Nyíregyháza, Debrecen, Szombathely, Zsámbék, Győr, Esztergom, Sárospatak, Kaposvár, Szeged stb. pedagógusképző főiskoláin a tantárgyak között szerepel a néprajz egy vagy két féléves speciális tantárgyként. Ennek ellenére jelentős azon pedagógusok száma, akik nem részesültek néprajzi ismeretek oktatásában. Általánosítható megfigyelés szerint elsősorban az általános iskola 1–4. osztályaiban tanító pedagógusoknak, továbbá az óvónőknek népzene, népdalt, népi gyermekjátékokat, néptáncot, kézművességet oktatnak, ritkábban érintik a néprajz más területeit. Kivételes helyzet alakult ki Nyíregyházán, ahol teljes oktatási időszakra kiterjedő nyolc féléves népzene-oktatási program van, és ott az ének-zenei tanári diploma nélkülözhetetlen anyaga. A jászberényi tanítóképzőben a néprajztudomány egyes diszciplínáit négy féléves tananyagként adják elő, kulturális antropológia, vizuális antropológia, városi néprajz, társadalomnéprajz, etnikai csoportok táji-történeti tagolódása s más témakörökben. A pedagógusképző főiskolákon a fent említetteken túl népművészet, környezetkultúra, kézműves foglalkozás, népköltészet, jogi antropológia, falusi turizmus speciális oktatására is van példa egy vagy két féléves tantárgyként, elsősorban nappali tagozaton. A néprajzi tematikájú előadásokat az esetek túlnyomó többségében egyetemet végzett szakkutatók oktatják. A pedagógusképzők célkitűzése eltér az egyetemi tudósképzéstől, de néprajztanári felkészítésre sem vállalkoznak, csupán esetenként oktatnak praktikus megfontolásból iskolai tananyagnál hasznosítható ismereteket (mesemondás, népdal, gyerekjáték). A pedagógus-továbbképzésben szintén jelentős helyet kapott a néprajz. A gyakorló tanárok, tanítók, óvodapedagógusok szervezett továbbképző kurzusain a néprajzi ismeretek egyes részfejezeteit tanítják.

Egyéb felsőfokú képzést biztosító intézmények igény szerint tanítanak néprajzi ismereteket, amelyek azonban nem tartoznak a kötelező tananyaghoz. Olyan oktatási intézményekben, ahol előny, ha a végzetek tájékozottak a népi, nemzeti kultúra sajátosságait illetően, ott eltérő tematikájú előadásokon különböző szintű előadásokat hallhatnak. Az idegenforgalmi főiskolákon (Budapest, Szarvas, Szombathely, Székesfehérvár) kötelezően választható tananyag a néprajz, amely a főiskola célkitűzése szerint a széleskörű műveltséghez nyújt kiegészítést. Az előadások célja, hogy általános képet rajzoljanak a tra-

dicionális kultúráról azoknak, akik az idegenforgalomban, turizmusban kívánnak tevékenykedni, azaz az idegenvezetők a táji csoportok főbb sajátosságairól, díszítőművészetéről, népszokásokról, jeles napokról ismeretekkel rendelkezzenek. A témaválasztást előírások nem kötik, így van példa arra, hogy a tájegység sajátosságait, híres etnikai csoportok történetét, szokásait mutatják be azért, hogy az ott tevékenykedő idegenforgalmi szakemberek kellő módon informáltak legyenek, elsősorban a kuriózumokra téve a hangsúlyt (táplálkozási szokások, pásztorélet, matyó viselet, hollókői falu stb.). Van arra is példa, hogy a népi kultúra fejlődéséről szólnak az előadások.

Speciális részoktatás folyik évtizedek óta a művészeti főiskolákon, egyetemeken. Mindig a diszciplínának megfelelő szakterületre vonatkozó ismereteket közvetítik. A Zeneakadémia elmélyült elméleti képzésben részesülnek a zeneelmélet szakon, de a zenei tanszakokon csak általános népzenei oktatás folyik, mindössze egy féléves szemeszterben. Népzeneoktatás a Zeneakadémia fennállása óta egyetlen egyszer volt, 1951–56 között. A Képzőművészeti Egyetemen tárgytörténeti stúdiumokhoz kapcsolódva a művelődéstörténeti oktatás részeként a paraszti, polgári díszítőművészet tárgyait, készítési technikáját tanítják. A restaurátor szak hallgatói bútortörténeti előadásokat hallhattak, készítésre vonatkozó ismerettörténeti, díszítéstörténeti, stílustörténeti összefüggésben. Az Iparművészeti Főiskolán különböző tanszakokon (például a kerámia szakon) a népi kerámiakészítés történetéről rendszeres oktatás folyik. A szilikát szakosoknak két szemeszteren át a fazekasság archeológiai, középkori, újkori módozatait tanítják a díszítés stílustörténetével, a népies iparművészet kialakulásával együtt. A Táncművészeti Főiskolán évtizedek óta folyik néptáncoktatás. A képzés nappali tagozaton történik vizsgakötelezettséggel. A néprajzi stúdiumok oktatása kiterjed a népviselet, ünnepi szokások, népzene, néptánc témakörére. Az országosan ismert táncház-mozgalom vezetői néptánc-tanári képzéssel rendelkeznek. Ehhez hozzátartozik a népi díszítőművészetben való tájékozottság, népzenei képesítés.

A felsorolt felsőfokú intézményekben nem néprajztanárt képeznek, mégis figyelemre méltó az a törekvés, hogy valamely területen továbbképzésben részesítsék a hallgatókat vagy külön tanfolyamokat szervezzenek a számukra. A tanultakat az iskolán kívüli kulturális életben érvényesítik, hatásuk számottevő a közélet formálódásában. A pedagógusképző főiskolákon, ahol a végzett növendékek tanári képesítést kapnak és iskolákban szeretnének dolgozni, tájékozódhatnak a néprajztudomány kérdéseiről, de néprajztanári képesítés megszerzésére nincs lehetőség. Sehol sem tanítanak tantárgy-pedagógiát, nincs módszertani felkészítés, nincsenek kötelező pedagógiai feladatok.

Ennek ellenére a nyolcvanas évektől a néprajzi ismeretek iránti társadalmi igény erősítésében jelentős eredményeket értek el. A művelődésszervezés, kommunikáció, művelődéspolitikai szaktárgyaihoz illeszkedve kiegészítő stúdiumként szintén elkezdtek oktatni a néprajzot, pontosabban annak egy részét. Az oktatási intézmények köre szélesebb a fent említettekénél, és esetlegesen egy-egy jó tanár jelenléte törvényt bontva speciális kolégiumok meghirdetésére adott lehetőséget.

A szélesedő érdeklődés és az alkalmi kezdeményezések sora 2000-ben számos oktatási intézményben szervezett formát öltött. A felsőfokú oktatási intézmények kihasználták az autonómia biztosította lehetőséget, és megteremtették a néprajztudomány oktatási feltételeit. Ma jelentős azoknak a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek a száma, akik különböző szintű néprajzi oktatásban részesültek.

Ugyanakkor fontos tudnunk, hogy a jelenlegi néprajzoktatás ad hoc jellegű, esetleges a témaválasztása, az előadók határozzák meg a leadott anyagot, szerencsésebb helyzetben az oktatóintézmény speciális képzéséhez alkalmazkodik, természetesen előzetes engedély birtokában. Ebből adódik az esetlegesség, egyenetlenség. A rendszertelen információ a félműveltség melegágya, a felröppenő elméletek általánosításával, az idealizálással megalapozatlan tévhitek terjednek. „Néprajz” címen számos tudománytalan előadás hangzik el.

A néprajz iránti fogékonyság ellenére még mindig nincs szervezett keret néprajztanárok képzésére. Kivétel a Debreceni Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, ahol megkezdődött a néprajztanárok oktatása. Ezen kívül Budapesten a ELTE Tanítóképző Kara készült fel továbbképző szak indítására, *Karácsonyiné Molnár Erika* javaslata alapján. A szakirányú továbbképzés átmeneti megoldást jelent. Nem véletlen, hogy a pedagógus-továbbképzés programjában kiemelt szerepet kapott a néprajz oktatására vonatkozó szakirányú továbbképzéssel kapcsolatos akkreditációs kérelem a Veszprémi Egyetemen is.

Néprajzoktatás a középiskolában

A néprajztudomány alig kétszáz éves történetéből egyértelműen látható, hogy a középiskolás korúak, a 9–12. évfolyamon tanulók nyitottak és fogékonyak a néprajz iránt. A legelső tanterv, amelyet 1934-ben *Bálint Sándor* állított össze, éppen erre a korosztályra

A felsorolt felsőfokú intézményekben nem néprajztanárt képeznek, mégis figyelemre méltó az a törekvés, hogy valamely területen továbbképzésben részesítsék a hallgatókat, vagy külön tanfolyamokat szervezzenek a számukra. A tanultakat az iskolán kívüli kulturális életben érvényesítik, hatásuk számottevő a közélet formálódásában. A pedagógusképző főiskolákon, ahol a végzett növendékek tanári képezést kapnak, és iskolákban szeretnének dolgozni, tájékozódhatnak a néprajztudomány kérdéseiről, de néprajztanári képezés megszerzésére nincs lehetőség. Semhol sem tanítanak tantárgy-pedagógiát, nincs módszertani felkészítés, nincsenek kötelező pedagógiai feladatok.

koncentrált és a tanítóképzők növendékeinek készült. A művelődéspolitikai kimunkálásakor szintén a középiskolában oktatható néprajz kérdése volt a kulcskérdés. Hódmezővásárhelyen 1937-ben a Bethlen Gábor Gimnázium állt a kezdeményezés élére, amely nyomán országos méretű, iskolán kívüli gyűjtőmozgalom indult a középiskolások körében. Az eredményeket a néprajzi szakirodalom tartja számon, de hatása a háború után is érződött. A II. világháború után a mezőgazdasági középiskolák 3. osztályában rövid ideig tananyag volt a néprajz, Balassa Iván tankönyve szerint. Rendkívüli tantárgyként több gimnáziumban tanítottak néprajzot, és ezt legalizálta az 1976-os oktatási reform, amely fakultatív tantárgyként engedélyezte a néprajz oktatását. A „szocialista hazafiasságra nevelés” eszköze lett ez a tantárgy, és a tankönyvekben egyéb tantárgyhoz kapcsolódóan néprajzi témákról is szó eshetett. 1995-ben került újból az Oktatási Minisztérium elé a középiskolákban oktatandó néprajz iránti igény. Ma több, nem ÉKP-s középiskolában tanítanak néprajzot, kulturális antropológiát, például a Radnóti

Gimnáziumban, az Apáczai Csere Gyakorló Iskolában, és újabb tankönyv készül ennek a korosztálynak.

Az Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program központjának kimutatása szerint két ÉKP-s iskolában oktatnak néprajzot a 9. és 10. évfolyamokon. Nincs konkrét ismeretünk arról, hogy összesen hány iskolában folyik néprajzoktatás, de az elmondható, hogy első sorban az iskolán kívüli néprajzoktatás éri el ezt a korosztályt. Ezek közül legjelentősebb az önkéntes néprajzi gyűjtők köre, amely a honismereti mozgalomhoz kapcsolódva 1959-től tevékenykedik. A mozgalom nem a középiskolásoké, felnőttek és általános iskolások is bekapcsolódnak, de a legszebb eredményeket a középiskolások mutatták fel. A legjobb gyűjtéseket a Néprajzi Múzeum adattára őrzi, többet közzétettek helyi és országos kiadványokban, könyvekben. Jelentőségük mégsem az írásokon mérhető. A honismereti körön kívül az ősmagyar tábor, a néprajzos tábor, a néptánc-tábor, a táncház, a múzeumi ját-

szóház, a népzenetanulás, az énekkar, a citerazenekar, a hímozkör, a kézművesműhely stb. adott helyet a középiskolásoknak néprajzi érdeklődésük elmélyítésére. Tehát annak ellenére, hogy a tananyagban nem szerepelt a néprajz tanítása, számos módon találkoznak vele a fiatalok. A középiskolás korban szerzett néprajzi élmények meghatározóak a továbbtanulásnál, mint ahogyan azt az egyetemi felvételi vizsgán elhangzottak tanúsítják.

Egyedülálló példa az Óbudai Zenei Iskoláé, ahol hangszeres népzene oktatása, népdaltanulás, kóruséneklés zajlik szervezett keretek között, magas szinten. A gyakorlati ismeretek elsajátítása mellett a tanárok rendszeres tájékoztatást adnak az adott zenemű eredetéről, háttéréről, az életmódról, amelynek a keretében a zene funkcionált. Az etnopszichikai háttér, társadalomrajz, egyéni sorsrajzok, tudományos eredmények kiegészítik a szakismeretet. A jó példa és az eredményes oktatás következményeként Vácott, Szolnokon újabb népzenei szakoktatás indult.

A középiskolás korúak néprajzi oktatása szegényes, e korosztály egy része mégis tudatosan vagy kíváncsiságból önképzéssel fejleszti magát. A tapasztalatok szerint éppúgy van igény gyakorlatias ismeretekre, mint az elméleti kérdések feltárására. Ebből következően vannak, akik újas táborba vagy fafaragó táborba mennek, míg mások érdeklődésüknek, célkitűzésüknek megfelelő művelődéstörténeti érdekességekre vágnak. A környező népek történetéről, fejlődéséről, magyarokhoz való viszonyokról egyetlen tantárgy sem szól, éppen ezért célravezető, ha középiskolás korban a Kárpát-medence népeinek egymáshoz való viszonyát, közös és egymástól eltérő kultúráját megismerhetik. A társadalmi folyamatok megértéséhez (például a napjainkban folyó vallásháborúk, az etnikai önállóságért folyó küzdelmek) a néprajz rengeteg ismeretet kínál. Ebben a rendszerben érthetővé válna a viselet társadalmi szerepet jelző funkciója, a társadalmi szerepvállalások hierarchiája és egymáshoz kapcsolódó rendszere, a lakosságmozgás, a háborúk utáni népességvándorlás kultúráját befolyásoló szerepe, a kereskedelem befolyása a népi műveltségre stb.

Az általános iskolai néprajzoktatás jelene

Az elmúlt évtizedekben az általános iskolai tantárgyak része lett egy-egy néprajzi téma. Három módon történt mindez. Egyrészt valamelyik tananyaghoz kapcsolva lehetőség nyílt a hetvenes évekbeli oktatási reform után a hagyományos kultúra elemeit tanítani. Például az anyanyelv és irodalom tantárgyánál népmeséről, balladáról, közmondásról, egyéb folklór-műfajokról szólni, sőt az általános iskola 5. és 6. évfolyamán népköltészet-elméletet taníthattak. Másrészt önálló tantárgyként megnevezve bekerülhetett a tanrendbe a nem ÉKP-s iskolákban is. A testnevelési órákhoz kapcsolva néptáncot, népdalt, népi gyerekjátékokat stb. tanultak, technika órán a kézműves mesterséget, nemezelést, fonást, faragást, korongozást ismerhették meg. E két változat mellett létezett harmadik lehetőség is, a tanórákon kívüli foglalkozás: például dráma szakkörben népi színjátékot, mesejátékot tanultak, vagy játszóházakban betlehemezést, illetve bármilyen készséget, ismeretet elsajátíthattak, iskolai ünnepélyekre készülve a néphagyományhoz fordultak, vagy az iskolában működő honismereti szakkörök felvállalták a helyi hagyomány tudatos ápolását. Az eredmények túlnőttek az iskola keretein, megyei múzeumok, országos pályázatok résztvevői, díjazottjai kerültek ki a jó tanárok vezetete általános iskolások közül.

Az általános iskolák 1–4. évfolyamában a gyerekek manuális munka iránti fogékonysága kellő lehetőséget kínál a hagyományos kézműves technikák megismeréséhez. Ehhez társulnak az objektív adottságok, mert kis költséggel, kevés ráfordítással, korlátozott időkeretek között jó eredményt lehet elérni. Ezen kívül szerencsés esetben a tanítónő építhet az óvodai képzésre, és az 1–2. évfolyamokban a gyerekek óvodából hozott ének- és játék-ismerete segíthette a pedagógusok munkáját a néphagyomány oktatásában, függetlenül a kötelező tananyagtól. A tantárgycentrikus tanítás viszont rendszerint gátolja a néprajz iránti érdeklődést. Az iskolák között jelentős a különbség. Vannak általános is-

kolák, ahol a gyerekek hagyományismerete gazdag, sok népdalt tudnak, karácsonykor, farsangkor népi játékokat mutatnak be a látogatóknak, és vannak, ahol csak a kötelező tananyagot ismerik. Jónéhány iskolában a gyerekek tradicionális technikákkal készített tárgyai ékesítik a tantermek falát. Arra is van példa, hogy a táncscsoport a lakosság művelődési programjaiban jelentős szerepet vállal.

A hagyományismeret jó példái nem köthetők semmilyen hivatalos elváráshoz, a helyi kezdeményezések a pedagógusok önkéntes munkájának eredményei. Ebből az önként vállalt munkából következik, hogy ott is ismerik az ÉKP tantervét, tankönyveit, munkafüzeteket, ahol az ÉKP nyilvántartása szerint nincs hivatalos kapcsolat a Zsolnai-módszerrel. A munkafüzetek ötletadók, és a tanárok saját programjukat évről évre fejlesztik, alkalmazkodva a gyerekek adottságaihoz, a meglévő lehetőségekhez.

Az oktatási intézményen kívüli néprajztanítás lehetőségei

A honismereti mozgalom foglalta keretbe azokat a helyi kezdeményezéseket, amelyek 1959 után az ország különböző részeiben elindultak. A Magyar Művelődési Intézet és a Népi Iparművészeti Tanács rendelkezik a legtöbb adattal, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalmon kívüli szervezetekről is, de nincs országos áttekintés arról, hányféle csoport, tanfolyam, tábor ad (adott) helyet a néphagyomány művelésének, tanításának. A honismereti táborok egy része specializálódott: vannak faragótáborok, fazekasműhelyek, csipkeverő körök, mesemondó táborok, bábozók, vegyes néprajzi táborok kicsinyeknek, felnőtteknek, öregeknek és fiataloknak. A hetvenes években a Népművelési Intézet felkarolta a kezdeményezéseket, szakembereket alkalmazott és tanácsadók segítségével erősítette a spontán munkát. Országos mozgalomban a tájházak köré sorolható helyi kezdeményezések szintén erősítették a hagyományörzést. 1990 óta a Magyar Művelődési Intézet a legfontosabb központi intézmény. Létrejött a Népi Mesterségek és Művészetek Szakközépiskolája, megalakult a Népi Játék és Kismesterség Oktató Képző Budapesten, a Kresz Mária Alapítvány támogatja a Fazekas Központot, Kapoli Antal Faragótábor működik a fafaragók továbbképzésére. A Népi Iparművészeti Tanács biztosít laza keretet a sokféle csoportnak, alkotásait minősíti, és zsűrizés után az üzleti forgalmazást engedélyezi. A sokféle, régi céhes szak tudást felülmúló „remek”-ből egy ízben a hajdani Munkásmozgalmi Múzeum szervezett reprezentatív kiállítást, legutóbb pedig 2000-ben a Néprajzi Múzeum harmadjára teremtett lehetőséget a hagyományörzés ihlette legszebb darabok közszemlére bocsátásához.

Tizenkét éve van mesemondó verseny Bács-Kiskun megyében, a Katona József Könyvtár szervezésében. Évente több száz gyerek jelentkezik 150 iskolából (eddig a legnagyobb szám 514 volt), és helyi találkozók után három versenyfokon át jutnak el a megyei döntőre. A térségben a népmesemondás ismert, rangos esemény. Helyi rádiók, tévék főszereplői azok a gyerekek, akik a programban részt vállalnak. Az iskola és a szülők közreműködésével több ezer embert érintő élmény lett a népmesemondás. Rendszeresen van mesemondó verseny a győri ÉKP-s iskolában és Nyíregyházán a tanítóképző gyakorlóiskolájában az általános iskolás korúaknak. A zsámbéki pedagógusképzőben a felnőtt növendékek mutatják be évenként tudásukat, és jeles színésztől tanulják a mesemondás fortélyát. Érden a bukovinai Székely Kör ifjú és idősebb mesemondói kétévenként találkoznak. Gödöllőn 2000-ben másodjára került sor a Kárpát-medence magyar mesemondóinak találkozására, ahová 72 jelentkező érkezett.

Szombathelyen és Zsámbékon a drámapedagógiai képzés része lett a népi játékok, a népies dramatikus játékok tanítása, aminek egyik következménye, hogy a bukovinai székely betlehemes játékok előadása például kilépett a hagyományos keretből, új feldolgozásban került az érdeklődők elé.

Különböző megyei népművészeti egyesületek alkalmanként továbbképzést, találkozót szerveznek. Ezek közül néhány a fiatalok továbbképzésére vállalkozott, például Nyíregy-

házán a Népművészeti Stúdió 1993-ban szövő-, fafaragó-, fazekas-képzést indított. A tanfolyamok ideje, színvonala különböző, jobb esetben a résztvevők a szakismeretről, szaktudásról oklevelet is kapnak a kellő eredmény felmutatása után.

A néprajzi ismeretek oktatásában a legjobb példát a három évtizedes táncház-mozgalm kínálja. A táncház önmagában gyűjtőfogalom. A hivatalosan ismert néptáncscsoportok száma 372, de az alkalmankénti táncegyüttesek száma ma Magyarországon akár a kétszerese is lehet. Részint közéjük tartoznak az énekesek, részint elkülönülnek tőlük. A népszerű citerazenekarokról semmilyen áttekintésünk nincs. Az énekkarok száma meghaladja a táncosokét. A Vass Lajos-énektáncversenyre 500 jelentkező mezőnyéből 150 csoportot hívtak meg a szervezők. A néphagyomány iránti spontán érdeklődés és a szervezett megjelenési forma között jelentős a különbség. A Táncház Egyesület azokat a csoportokat tartja számon, amelyek programjukkal, szereplésükkel, színvonalukkal a megadott kritériumoknak megfelelnek. A táncházak szakmai vezetése néptánc-pedagógusokon nyugszik. Évtizedek óta szervezett képzés folyik e téren. A táncpedagógusok nemcsak a néptáncban értenek, nemcsak koreográfiai gyakorlattal rendelkeznek és népzenei képzésben vesznek részt, hanem a néphagyomány főbb területeiről rendszeres előadásokat hallanak, elsősorban a népi díszítőművészet, népviselet, népi szokások, jeles napok témaköréből, s a tananyagból vizsgáznak is. „A néptáncosok könyvtára” kiváló monográfiákkal, helyi táncleírásokkal, összesítő monográfiákkal jelentkezik, elméleti alapvetése kiterjedt, széleskörű. Valószínű, hogy a néptáncosoknak készült tankönyvek felhasználhatók a néprajzoktatásban, a néprajztanárok képzésében.

Összegzés

A néprajztanítás jelene meglehetősen sokszínű, nehezen áttekinthető és heterogén. A bonyolult helyzet oka egyfelől a néprajz iránt fokozott társadalmi érdeklődés, másfelől az a tény, hogy a néprajzi ismeretek oktatásának immár nyolc évtizedre visszanyúló kezdeményezése mind a mai napig nem realizálódott. A szakszerű és tudományos tevékenységek összefonódnak az amatőr mozgalmakkal. A szakképesítés, megfelelő felkészültség nélküli oktatásnak szabad tere van. Sürgető feladat a szakismeretek minél szélesebb körű terjesztése, a néprajz oktatása minden szinten, kellő tudással rendelkező szakemberek révén, támogatva az egyéni kezdeményezéseket a hagyományos kultúra régi és időtálló értékeinek megmentésére.

Irodalom

- BARSI Ernő: *Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában*. Bp, 1992.
- BARTHA Elek: *A folklorisztika tanításának kérdései Magyarországon*. Néprajzi Hírek 2000. 31–34. old.
- GRÁFIK Imre: *Néprajzoktatás a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán*. In: KARÁCSONYNÉ MOLNÁR Erika – KRAICINÉ SZOKOLY Mária (szerk.): *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató és nevelőmunkában*. Tanítóképző Főisk. Füzetek 5. Bp, 1998. 222–225. old.
- GRÁFIK Imre: *Folklorisztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben*. In: Néprajzi Hírek 2000. 63–66.
- GYÖRFFY István: *Néphagyomány és nemzeti művelődés*. Bp, 1939.
- HALÁSZ Péter: *A honismeret a szakköri foglalkozástól a tanóráig*. In: *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató és nevelőmunkában*. Bp, 1998. 11–14. old.
- KARÁCSONY MOLNÁR Erika – KRAICINÉ SZOKOLY Mária (szerk.): *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató és nevelőmunkában*. Tanítóképző Főisk. Füzetek 5. Bp, 1998.
- KARÁCSONYNÉ MOLNÁR Erika – TÁTRAI Zsuzsanna: *Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjához a 21. század küszöbén*. In: CSERI Miklós (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szentendre, 2000. 645–673. old.
- KÓSA László: *Néphagyományunk évszázadai*. Bp, 1976.
- TARJÁN Gábor: *Fölnevelő hagyomány*. Bp, 1995.
- VÉGH József: *Táj- és népkutatás a középiskolában*. Bp, 1942.
- VOIGT Vilmos (szerk.): *Magyar folklór*. Bp, 1998.
- ZELNIK József (szerk.): *Hagyomány és kreativitás. I–III*. Bp, 1982.